

DE DANSKE SOCIALISTER OG FØRSTE INTER- NATIONALE (1865- APRIL 1871)

Af Jan Ingemann Sørensen

De tidlige danske kontakter til Karl Marx' Internationale er omgærdet med mystik. Et af de store spørgsmål har altid været: Hvem var de ni socialister, som Niels Lorents Petersen holdt møde med den 22. april 1870, som han beretter om i et brev til det prominente medlem af Internationale, Hermann Jung? I det følgende gøres der et forsøg på, at afdække flere relevante detaljer i forbindelse med de danske socialisters allerførste kontakter til Internationale.

Hvad rørte der sig blandt de danske socialister i slutningen af 1860'erne og i begyndelsen af 1870'erne? I Danmark gjorde socialisterne sig i denne periode ikke særlig bemærket, men enkelte af dem holdt sig ikke blot til de hjemlige himmelstrøg. De fandt det vigtigt at skabe forbindelse til Karl Marx' *Internationale Arbejderorganisation*. Men hvem var disse tidlige danske socialister?

I det følgende skal jeg ved hjælp af såvel hidtil ubenyttede som allerede kendte kilder forsøge at tegne et billede af de danske socialister og deres forehavender, ikke mindst deres forsøg på at få kontakt til Karl Marx' *Internationale*.

Pariseroprør i København?

For at få rettet op på 1864-krigens tab af de tre hertugdømmer syd for Kongeåen, flirtede den danske regering med tanken om at deltage i Den fransk-tyske Krig i 1870. Efter forskrækkelsen over Frankrigs første nederlag i august 1870 fik regeringen dog pludselig kolde fødder og trak følehornene til sig. Men nye hændelser i Paris skulle snart puste nyt liv i den danske lidenskab for Frankrig. Der gik nemlig ikke lang tid, før meddelelserne fra krigsskuepladsen blev domineret af dramatiske beretninger om et såkaldt kommunistisk oprør i Paris. Det var i foråret 1871. Den 18. marts var magten over Paris gledet det franske borgerskab af hænde, og det blev påstået, at Karl Marx' *Internationale Arbejderorganisation* havde en finger med i spillet. I en periode var det således de dramatiske forlydender om Pariserkommunen, der satte sig spor i nyhedsspalterne, alt imens frygten for gentagelser spredte sig i europæiske regeringskredse.

Pariserkommunen var næsten tre uger gammel, før en dansk avis vovede at tage bladet fra munden og fremkomme med en selvstændig mening til det, der skete i Paris. Det var middelstandsorganet *Dags-Telegraphen* (1864-1891), der på lederplads påbegyndte en arti-

kelserie med titlen "Pariserkommunen. (Nogle skitser)".

I den første artikel tog lederskribenten, der må antages at være avisens redaktør, den borgerlige folketingsmand C. V. Rimestad, stærkt afstand fra Pariserkommunen og fordømte *Internationales* indflydelse samtidig med, at han påpegede, at følgerne af oprøret i Paris ville være samfundets totale opløsning. "Borgerlig og statslig "Orden" – "I'ordre" – er et Ord, som i Pariserkommunen er en Gjenstand for den haanligste Spot og den mest forbitrede Forbandelse;"¹ skrev Rimestad. Pariserkommunens ledere var opdraget i den internationale arbejderforenings grundsætninger, og de stiler kun mod den vedvarende permanente revolution og en fuldstændig opløsning af samfundet, fortsatte Rimestad og søgte at forklare, hvad det hele drejede sig om:

"... paa Socialisternes røde Fane staaer ikke længere "Arbeide" under en eller anden Form, men Livsophold uden Arbeide, altsaa Rov. De tidligere Kommuniste og Socialiste, som vilde tilintetgjøre Kapitalen, prædikede dog, at der skulde arbeides og arbeides alvorlig; de forbeholdt sig blot at ordne dette Arbeide efter deres Godtbefindende. De nuværende ville leve af, hvad der er, saalænge der er Noget tilbage af det tidligere Arbeides Frugter. Naar saa dette er fortæret, saa – ja, mon de tænke paa, hvad der saa skal ske?"

"[...] Pariserkommunen er opdraget – som vi have sagt – i "den internationale Arbejderforenings" Skole, men se dennes Lærdomme nøie efter i Sømmene, og man vil finde, at de kun meget lidt ligne St. Simons, Fouriers eller endog Proudhons Systemer. Den "internationale Arbejderforening" er et ægte Barn af den engelske Materialisme og den franske Lidenskabelighed, og den fik sin nuhavende Karakter, dengang de engelske Arbeidere høitidelig erklærede "Selvhjælpen" for afmægtig, "saavel Folket manglede Dannelse i tilstrækkelig Grad til at kunne anvende den". Havde de da med sand Sjælstorhed og ædel Resignation sat hele Kraften paa at erhverve sig denne manglende Dan-

nelse, vilde den rette Vei have været valgt, men det skete ikke, og da de nu vilde "have", og da de ingen anden Vei saa til at faa, kom de konsekvent til Plyndring."

"[...] Her i Landet – det være sagt i Forbigaaende og uden i øvrigt for vort Fædrelands Vedkommende at frygte for Smitte af Pariserpesten; G. Winther har jo rigtignok gjort et kommunistisk Forslag i Folkethinget, men han blev alvorlig vist tilbage – er der en Fraktion, der lader haant om Kundskaber og navnlig om den klassiske Dannelse. Ogsaa de ville kunne komme til nogen Eftertanke ved at se, hvorvidt Mangel paa Kundskaber og paa Oplysning kan bringe en Befolkning."²

Dags-Telegrafens artikelserie strakte sig over 14 dage med i alt ni artikler, hvoraf artiklerne nr. 2-8 gennemgik Frankrigs og hovedsagelig Paris' revolutionære historie. Den sidste artikel sluttede med at konstatere, at Paris' hidtidige revolutionære historie ingen sammenligning havde med det, der nu skete i Paris, fordi kommuneoprøret både havde en politisk og en social dagsorden.

"Samfundets Fare har denne Gang været saa stor, at den forpligter til at angribe Ondet med de alvorligste Midler, og hvor Ondet har sin Rod, ligger saa klart for Dagen, at Samfundet ikke kan tage fejl deraf. Gid dette maa ske snart! Det ønske vi for Verdensstadens Skyld, for det franske Folks, for Civilisationens og ikke mindst for Frihedens Skyld."³

... lød Rimestads afslutningssalut i håbet om, at oprøret snart ville blive slået ned.

Så længe Pariserkommunen stod på, fik Rimestads fordømmelser lov til at stå uimodsagt, alt imens offentligheden herhjemme stillede sig afventende overfor, hvad der kunne ske. Men i den danske regering udmøntede der sig to yderst relevante spørgsmål: Kunne noget lignende ske i København? Og havde de danske socialister kontakt med Karl Marx' internationale arbejderorganisation?

Det første spørgsmål havde regeringen og

ikke mindst pressen fejlet ind under gulvtæppet, og det andet spørgsmål druknede i de mange referater fra den parisiske skueplads. Således skubbede såvel regeringen som pressen disse to spørgsmål foran sig som tabublagte emner, og for en tid fandt der en stiltiende fordømmelse af Pariserkommunen sted. Men lad os se nærmere på de første danske kontakter med *Internationale*.

Danmarks første kontakter med Internationale (1865-71)

Det første eksempel på, at Danmark blev nævnt i forbindelse med *Internationale*, fremkom allerede et år efter *Internationales* stiftelse. Det var i efteråret 1865, hvor *Internationales* ledelse informerede pressen om, at der var dannet talrige afdelinger i Tyskland, Italien, Schweiz, Belgien og – i Danmark.⁴

Skrædder N. P. Hansen (1860-1867)

Et mere konkret eksempel kendes fra september 1866, hvor den danskfødte skrædder N. P. Hansen, rapporterede på *Internationales* generalforsamling i London om sit seneste besøg i København, at han her havde fundet "a trustworthy agent".⁵ Denne "pålidelige kontaktperson" var landmåler Carl Reinhold Jensen, medlem af Folketinget og den tids venstrefløjens ankermand i *Arbejderforeningen* i København.⁶

N. P. Hansen har formentlig lært Reinhold Jensen at kende gennem sit korte medlemskab af *Arbejderforeningen* i 1860. En medlemsfortegnelse, der blev offentliggjort i *Arbejderforeningens Organ* den 9. april 1860, tæller nemlig en "Hansen N. P., Skrædder",⁷ men det var også den eneste gang, han figurerede i de offentliggjorte medlemslister, der mere eller mindre blev bragt én gang i kvartalet.

Forklaringen på, at N. P. Hansen kun findes denne ene gang, skal findes i, at han var taget til England. Det viser sig nemlig, at skrædder N. P. Hansens navn dukker op i den *Internationale* arbejderorganisations mødeprotokol fra den 13. december 1864, den dag han blev optaget i *Internationales* generalforsamling.⁸ Det var således kun to en halv måned efter *Internationa-*

les grundlæggelse, at N. P. Hansen blev optaget i inderkredsen på anbefaling af den tyske immigrant og værtshusholder i Soho, *Heinrich Bolleter*.⁹ N. P. Hansens navn figurerer ikke så tit i mødeprotokollen, men forekommer dog sammen med et andet, *Peter Petersen*,¹⁰ formodentlig også en dansker, der i øvrigt havde et endnu kortere bekendtskab med *Internationale*, på to henvendelser fra *Internationale* til de to amerikanske præsidenter Abraham Lincoln¹¹ og Andrew Johnson i 1865.¹² Ydermere deltog N. P. Hansen også i *Internationales* London-konference i dagene den 25.-29. september 1865.¹³

Skrædder N. P. Hansens aktive medlemskab af generalforsamlingen kan antages kun at have varet ca. 3 år, nemlig den periode hvor hans navn optræder i referaterne af møderne fra december 1864 til oktober 1866, og hvor vi kan se at hans mest aktive periode indtræder efter den 27. marts 1866. Denne dag underrettede han generalforsamlingen om arbejdsgevinsternes planer om at hente skræbærkere fra kontinentet for at afhjælpe problemerne i forbindelse med den igangværende skræbærkerstrejke i London.¹⁴ Ved en lignende skræbærkerstrejke i Edinburgh kort tid efter blev han, sammen med den tyske skræbærker *Albert Haufe*, sendt af sted af *Internationale* for at forhindre de tilrejsende skræbærkere fra Danmark og Tyskland i at tage arbejde i byen. Lignende initiativer fra *Internationales* side havde givet opløftende resultater, forklarede Marx i et brev til Engels.¹⁵ Efterfølgende af rapporterede de to skræbærkere rejsens positive forløb for generalforsamlingen på et møde den 22. maj 1866.¹⁶

I løbet af sommeren 1866 var N. P. Hansen ude i et lignende ærinde i København. Under dette besøg mødtes han som tidligere kort berørt med den pålidelige kontaktperson, Reinhold Jensen og var med stor sandsynlighed årsag til, at Reinhold Jensen bragte en artikel til, at Reinhold Jensen bragte en artikel om skræbærkerens strejke i England i *Folkebladet*.¹⁷ Reinhold Jensen var nemlig redaktør for denne avis, og få dage efter, at artiklen havde været i *Folkebladet*, blev følgende notat skrevet ind i *Internationales* mødeprotokol:

“Borger Hansen gav en gennemgang af det, der havde været muligt for ham at udføre for foreningen under sit seneste besøg i København. Han forsikrede, at han havde fundet en pålidelig kontaktperson til foreningen.”¹⁸

Dette afstedkom, at N. P. Hansen ugen efter fik tildelt posten som generalrådets korresponderende sekretær for Danmark,¹⁹ og i denne egenskab og som sekretær for Holland findes han blandt underskriverne af generalrådets adresse til medlemmerne i juli 1867, hvori der bl.a. gives meddelelse om dagsordenen for den forestående kongres den 2.-7. september i Lausanne.²⁰ Skrædder N. P. Hansen forblev således medlem af generalrådet til og med kongressen i Lausanne i 1867. Herefter nævnes hans navn ikke længere i *Internationale*s protokoller.

Skrædder N. P. Hansens engagement i *Internationale* er således det eneste, der vidner om hans tilstedeværelse i London. Det har fx ikke kunnet lade sig gøre at finde ham i de engelske folketællinger. Forklaringen herpå er formentlig, at han kun opholdt sig i England i den 10-års periode, der var imellem de to folketællinger 1861 og 1871. Efter alt at dømme har N. P. Hansen forladt England efter Lausanne-kongressen, og *Internationale*s forbindelse med Danmark blev således for en tid afbrudt.

Buntmager Niels Lorents Petersen (1868-1870)

Det næste konkrete eksempel på Danmarks forbindelser med *Internationale*, kendes fra april 1868, hvor den omrejsende danske buntmager Niels Lorents Petersen, der på dette tidspunkt var ved at slå sig ned i Paris, gjorde et forsøg på at forny N. P. Hansens kontakter til de danske socialister i København. I første omgang måtte han opgive, men ad snørklede veje fik han via sin gamle ven, det tyske medlem af *Internationale*, Johann Philipp Becker, der opholdt sig i Genève, oplyst Reinhold Jensens adresse.²¹ Selvom Reinhold Jensen allerede ved det andet møde, som socialisterne holdt i København i foråret 1868, introducerede kortmager O. C. Andersen for Lorents Pe-

Buntmagersvend Niels Lorents Petersen (1814-94) levede som vandrende svend hele sit liv. Under sit besøg i Danmark, i 1868 og 1871, forsøgte han at sætte skub i de få socialistiske kræfter, der var i København. Ud fra Lorents Petersens omfattende brevveksling synes han at have haft Paris som sin hjemmebase. (Foto: Arbejdermuseet & ABA)

tersen,²² døde Danmarks kontakt til *Internationale* atter ud, fordi Reinhold Jensen opgav sit folketingsmandat i august 1868 til fordel for ansættelse som stationsforstander i Vejle.²³ Kortmager O. C. Andersens sprogkundskaber slog ikke til og formåede således ikke at vedligeholde forbindelsen.

Det forhindrede dog ikke Lorents Petersen i atter at gøre et forsøg i foråret 1870, hvor han genoptog sin politiske agitation i Danmark. Sine ideer orienterede han *Internationale*s generalråd om på et møde i London den 5. april 1870.²⁴ Desværre melder referatet af generalrådsmødet ikke noget om, hvilke beslutninger der blev taget. Ud fra en ransagningsrapport, som den nidkære politibetjent Korn ca. to år senere udarbejdede over de ting, politiet beslaglagde hos den 34-årige købmand Anthon Mundberg, som jeg senere vender til-

bage til, ses det, at der blev fundet et brev fra *John Hales*, der var dirigent på *Internationales* generalrådsmøde netop den dag, Lorents Petersen delagtiggjorde generalrådet i sine planer om at tage til København. Ifølge Kornsransagningsrapport er brevet dateret London den 5. april 1870 og autoriserede "borger Petersen" som *Internationales* agent.²⁵ Brevet er altså skrevet samme dag, som mødet fandt sted i *Internationales* generalråd, og ca. to år senere dukker dette brev således op i Mundbergs hjem i sammenhæng med hans anholdelse²⁶ og den derpå følgende ransagning på grund af sagen mod Pio, Brix og Geleff.

På det efterfølgende møde i *Internationales* generalråd kritiserede schweizeren *Hermann Jung* den måde, hvorpå man havde autoriseret Lorents Petersen, men kritikken blev afvist af sekretær *Eccarius* med en bemærkning om, at Petersen var en gammel kending og at han skulle til København for at sætte gang i kontakten med Danmark.²⁷ En af *Internationales* vigtigste funktioner var netop at skabe et netværk af kontakter de enkelte lande imellem, så man i forbindelse med strejker hurtigt kunne iværksætte foranstaltninger til at forhindre indsættelse af udenlandsk arbejdskraft. I sådanne tilfælde var der nemlig ganske ofte bud efter dansk arbejdskraft, men efter at Reinhold Jensen i 1868 var draget til Vejle, havde *Internationale* helt mistet forbindelsen til Danmark, og Lorents Petersen var den eneste, der vidste, hvor og hvordan man kom i kontakt med de rette mennesker i København.

Da Lorents Petersen så i 1870 vendte tilbage til København, opsøgte han straks nogle af de personer fra *Københavns Arbejderforening*, som han havde været i kontakt med i 1868. Og netop mens Lorents Petersen var i København, afholdt *Københavns Arbejderforening* to diskussionsaftener om "Arbejderspørgsmålet". Den første diskussionsaften skulle afholdes den 2. april, hvor en hr. *S. de Gübler*²⁸ skulle stå for indledningen, og diskussionen skulle i øvrigt fortsætte den 13. april.²⁹ Hvem denne de Gübler var, melder historien ikke noget om, og hvorvidt han havde noget med Lorents Petersens besøg i København at gøre, vides ikke.

Cigarmager J. Cohn (1870-71)

Derimod ved vi med sikkerhed, at det var i forbindelse med Niels Lorents Petersens og *Internationales* videre forsøg på at genetablere kontakten til Danmark i 1870, at en person med efternavnet *Cohn*, der i øvrigt også havde visse anknæytninger til Danmark, kom ind i billedet som korresponderende sekretær for Danmark. Det ved vi fra det efterhånden legendariske brev om Lorents Petersens møde med socialisterne i København, som han skrev fra København til det prominente medlem af *Internationales* generalråd, Hermann Jung, den 22. april 1870,³⁰ og som vidner om Lorents Petersens kontakt med hele ni socialister i København. Brevet har igennem årene skabt megen spekulation om, hvem disse ni socialister kunne være.³¹ I brevet fortæller Lorents Petersen nemlig ikke noget om, hvem de ni socialister var, og den dag i dag står det stadig hen i det uvisse, hvem disse ni personer kunne være. Lorents Petersen redegør derimod for sin sammenkomst med de ni og deres planer om at oprette en dansk afdeling af *Internationale*, og i en parentes i brevet skriver han: "Hvis jeg ikke tager Fejl, har allerede en Borger Cohn ved forskellige offentlige Bekendtgørelser været betegnet som Repræsentant for Skandinavien".³² Dermed opfordrede Lorents Petersen *Internationale* til at vælge Cohn som kontaktperson til Danmark. Men hvem var Cohn egentlig?

Cohn og Internationale

Referaterne af *Internationales* mødeaktivitet i London er en vigtig indgang til, at finde ud af hvem Cohn er. Cohns navn dukker første gang op i referaterne ca. to år efter, at *Internationale* blev grundlagt, nærmere betegnet den 15. januar 1867, hvor han på vegne af de engelske cigarmageres sammenslutning indbetalte det årlige kontingent.³³ Cohns deltagelse i *Internationales* generalråd varede ca. fem år, idet han ved udgangen af 1871 afsluttede sit engagement efter en meget hektisk periode, og i hele denne periode figurerer Cohns navn sammen med andre generalrådsmedlemmer på flere af *Internationales* officielle dokumenter.

Cohns person synes ikke at have været un-

derkastet nogen undersøgelser, før han blev medlem af *Internationales* generalråd; dog omtales han fra sine unge år i den beskedne engelske 12-siders jubilæumspjece fra 1984 om de engelske tobaksarbejderes fagforening. Her berettes det, at Cohn meget tidligt blev engageret i den engelske fagbevægelse, og at han og en kollega, William Caiger,³⁴ i revolutionsåret 1848 havde forsøgt at forhindre konkurrencen fra kontinentet og især fra de belgiske cigarmagere ved at søge kontakt med disse, men i Belgien satte politiet en stopper for de to unge mænds aktiviteter, og de blev begge sendt tilbage til England.³⁵

For Cohns vedkommende gentog historien sig 23 år senere i slutningen af august 1871, under den langvarige strejke i Newcastle for ni timers arbejdsdagen, hvor Cohn var blevet sendt til Belgien for at agitere overfor de belgiske maskinarbejdere.³⁶ Her foretog det belgiske politi, ifølge interviewet med Cohn i *The Morning Adviser*, en udvisning af ham, fordi han som udsending fra *Internationale* forsøgte at forhindre de belgiske skruebrækere i at tage arbejde i Newcastle.³⁷

De oplysninger, Cohn kom med i artiklen, stemmer nøje overens med de dokumenter, der opbevares i politiets arkiv i Bruxelles. Selvom der kun findes nogle få dokumenter, bekræfter de, at politidirektøren i Bruxelles, den 31. august 1871, gav ordre til at udvise Cohn fra Belgien i løbet af 24 timer; hvis han ikke frivilligt forlod landet, ville han blive eskorteret ud af landet. Blandt dokumenterne findes der også et signalement af Cohn. Han skulle være 41 år, lille, lidt pukkelrygget, sorthåret, kort sort overskæg, sorte øjenbryn og store mørke øjne. Han var klædt i sort, talte både tysk og engelsk og lignede en israelit.³⁸ Det belgiske politi nævner intet om, hvad Cohn hed til fornavn. Han omtales blot som "J. Cohn".

Historisk har den manglende vished om Cohns rette fornavn skabt en del usikkerhed, fordi man selvfølgelig ikke ønskede at forveksle ham med andre personer. Årsagen til denne usikkerhed er mere eller mindre selvforklarende, fordi Cohn dukker op i kilderne med flere forskellige fornavne. I jubilæumspjecen

bliver Cohn fx kaldt "Jos". I navneindekset i *Documents of the First International* bliver han kaldt "James", og i *The Morning Adviser*, der omtaler hans bedrifter i Belgien, bliver han kaldt "Josias" til fornavn. Faktum er, at ingen af disse fornavne er Cohns rigtige fornavn. Det fastslår de oplysninger, der er opgivet i forbindelse med de to ægteskaber han indgik i henholdsvis i 1848³⁹ og 1881.⁴⁰ Her blev han samstemmende indskrevet i kirkebogen som *Jesaias Michael Cohn* og det må antages at være hans rette fødenavn.

"Jesaias" er en omskrivning af det græske "Esaias" og det hebræiske "Jeshajuhu", der stammer fra Det Gamle Testamente, hvor det er navnet på en af jødedommens og kristendommens vigtigste profeter. På engelsk staves navnet "Isaiah", men da Cohn er født i Slesvig-Holsten, har der selvfølgelig, både i forbindelse med referatskriverværet i *Internationale*, men også i forbindelse med selve udtalen, været nogle problemer, og man har måske moret sig lidt over dette og snakket lidt om det. På tysk betyder Jesaias "Heil Jahwes", og det er nok her, man finder forklaringen på, hvorfor man begyndte at kalde ham "James", for udtalen af "Jahwes" minder unægtelig om "James", og derfor har man muligvis lagt sig fast på dette. Mellemlavnavnet "Michael" brugte Cohn sjældent.

Omstændighederne omkring Cohns første tid, fra fødslen i Kiel i 1829 til han som 19-årig giftede sig i Bristol i England den 17. september 1848 og familiens efterfølgende tid i Liverpool,⁴¹ er vanskelig at redegøre for. Og hvad der i virkeligheden var årsag til, at Cohn bosatte sig i England, vides ikke. Men England havde en meget liberal indvandrerpolitik og beskæftigelsesmulighederne var bedre end i Tyskland og så eksisterede der en store koncentration af jødiske indvandrere inden for den engelske tobaksindustri, og man kan forestille sig, at det var en kombination af disse faktorer,⁴² der fik Cohn til at bosætte sig i England.

Da Cohn med sin familie på et tidspunkt mellem 1851 og 1860⁴³ bosatte sig i London, fik han tilsyneladende mere fast grund under fødderne. Det faglige arbejde, Cohn påbe-

gyndte inden for tobaksarbejderfaget i Liverpool, fortsatte han, og han kom til at spille en meget vigtig rolle inden for de engelske tobaksarbejderes fagbevægelse. I begyndelsen af 1867 fremstod Cohn således som formand, en post der medførte, at han skulle repræsentere tobaksarbejderne i *Internationale*. Her kunne han for alvor forfølge det mål, han havde sat sig i 1848, om at lægge hindringer i vejen for arbejdernes indbyrdes konkurrence, nemlig at skabe international kontakt imellem de enkelte landes arbejdere. Mange af Cohns anstrengelser i *Internationale* kom således, så længe der var arbejdsløshed og konflikter i England, til at dreje sig om at forhindre de engelske arbejdsgivere i at udnytte de belgiske arbejdere.⁴⁴ I 1870 figurerede Cohn som præsident for *London Cigarmaker' Society*.⁴⁵

Til trods for det fåtal af referencer, der findes om Cohn, tilskrives han et stort og længevarende engagement i den engelske fagbevægelse.⁴⁶ Cohns vigtige rolle inden for den engelske fagbevægelse var selvfølgelig Lorents Petersens grund til at pege på ham som korresponderende sekretær for Danmark. Derudover var det også oplagt at vælge Cohn, der med sine holstenske aner givetvis også havde kendskab til det danske sprog. Cohn tog således over, efter at N. P. Hansen havde forladt *Internationale*. Men fik Cohn nogen sinde kontakt med Danmark? Dette skal vi søge et nærmere svar på i det følgende.

Internationales tilstedeværelse i København foråret 1871

Medens Pariserkommunen stod på, tabuiserede hovedstadspressen stiltiende og spontant Danmarks forbindelser med *Internationale*. Anderledes forholdt det sig i provinsen; her begyndte pressen at beskæftige sig med Danmarks forbindelser til *Internationale* ca. to uger efter, at Pariseroprøret var brudt ud.

Aalborg Stiftstidende og Peter Chr. Zahle

Med baggrund i rygterne om *Internationales* rolle i Pariserkommunen offentliggjorde *Aalborg Stiftstidende* en tospaltet artikel fra sin

Præst, redaktør og folketingsmand Peter Chr. Zahle (1825-98) var politisk aktiv i flere forskellige grupperinger og foreninger. I Folketinget var han fra begyndelsen tilsluttet *Bondevennerne*, senere den *Wintherske gruppe*, fra 1870 *Det forenede Venstre* og i 1878 *Bergs gruppe*. I 1866 stemte han imod grundlovsrevisionen.

(Foto: Det Kongelige Bibliotek).

såkaldte udsendte medarbejder i København. *Aalborg Stiftstidende* var et venstreblad, og det var folketingsmedlem og præst Peter Chr. Zahle, der var avisens københavnerkorrespondent.⁴⁷ Zahle var helstatsmand og havde stemt imod den reviderede *Grundlov af 1866*, og i 1870, havde han tilsluttet sig *Det forenede Venstre*. Fra de nationalliberales side blev Zahle mødt med kølig reservation, fordi man anså det for karakteristisk for ham, at han støttede de mere tvivlsomme sager, men i de kredse, han kom, var han yderst vellidt.

Zahles artikel var på forsiden af *Aalborg Stiftstidendes* skærtorsdagsudgave, den 6. april 1871, og forsynet med datoen den 3. april. Det vil således sige, at Zahle allerede

udarbejdede artiklen seksten dage efter Pariserkommunens start. Artiklen var sammensat af fem forskellige afsnit om kulturelle og politiske emner fra hovedstaden. Det sidste afsnit handlede om *Internationales* udsendte agenter agitation i København.

Zahle begyndte artiklen med, at der snart ville dukke en afdeling af *Internationale* op i København; Pariserkommunen var ikke uden virkning i København, fortsatte han; *Internationales* agenter havde i al fortrolighed forsøgt at påvirke hovedstadens arbejdere. Det var endnu ikke offentligt fremsat, hvad disse agenter stod for, og det ville de måske heller ikke, men der kunne godt være nogle personer, der vejrede morgenluft på grund af Pariserkommunen. Men det var en misforståelse; det har aldrig været arbejderne, der høstede fordelene af blodige omvæltninger; det var netop Frankrig et sørgeligt eksempel på, advarede Zahle. Det er kun bitre frugter, der gror på det træ, der vandes med revolutionernes uskyldige blod, sluttede *Aalborg Stiftstidendes* udsendte medarbejder i København.⁴⁸ Dette korte indlæg om, at der snart ville dukke en afdeling af *Internationale* op i København, lader formode, at Zahle må have haft kendskab til Niels Lorents Petersens møde med de danske socialister i foråret 1870.

Blad for Arbejderforeningen af 1860 og Rimestad

Medens hovedstadspressen stiltiende fordømte Pariserkommunen, benyttede *Dags-Telegrafens* redaktør, Rimestad, sig af, at han i sin egenskab som formand for *Arbejderforeningen af 1860* kunne løfte sløret for *Internationales* tilstedeværelse i København. Det skete i *Blad for Arbejderforeningen af 1860*, hvor han omtalte, at han havde modtaget et langt, anonymt brev fra et medlem, der kaldte sig "foreningen *Internationales* københavnske korresponderende medlem."⁴⁹

Skønt Rimestad indledningsvis brugte halvdelen af spalteplassen på at forklare, at *Internationale* var en revolutionær forening, sammensat af gemene forbrydere og rakkert fra det halve af Europa, og at det var dem, der var pa-

risersocialisternes venner, så håbede han på, at medlemmet stod alene med sine synspunkter, inden han kom nærmere ind på, hvad den anonyme brevskriver ville. Han ville have, at Rimestad skulle gengive det lange brev i *Dags-Telegrafens*, eller i det mindste behandle det i arbejderforeningen, forklarede Rimestad og understregede, at det gjorde han nu ved at omtale brevet i foreningens blad. Herefter klar gjorde Rimestad i afvisende vendinger, at der derimod ikke kunne blive tale om at rejse diskussionen i foreningen, som han fornemmede den anonyme brevskriver ønskede; dette fandt Rimestad ganske anstødeligt i betragtning af de ulykkelige hændelser i Paris.

Rimestad afstod også fra at polemisere mod en del punkter, der bl.a. omhandlede et punkt vedrørende en artikel skrevet under pseudonymet "D-d" i *Berlingske Tidende* om udvandringen til Amerika,⁵⁰ ét om arbejderforeningens formål om udbredelse af oplysning samt dannelse til arbejderne og endelige ét om socialismen. Disse punkter var rene floskler, og endnu en gendrivelse var derfor formålsløs, understregede Rimestad og kom nærmere ind på den anonyme brevskrivners andre krav, som han meget gerne ville gengive, selvom alle kravene, efter hans mening, var gentagelser for arbejderforeningens medlemmer:

- Udfyldelsen af "den uhyre Kløft, som deler Mennesker i to store Klasser, nemlig i Ejendomsbesiddere og Besiddelsesløse, rige og fattige, Kapitalister og Arbejdere".
- At vi alle dele såvel Arbejdet som dets Udbytte ligeligt.
- Afskaffelse af de stående Hære.
- Gratis Undervisning for alle Statsborgere, uafhængigt af Formues Hensyn.
- Fastsættelse af Maksimumspriser på Livsfornødenheder.⁵¹

Afslutningsvis gjorde Rimestad opmærksom på, at han nu havde gjort alt, hvad den anonyme brevskriver kunne forlange, og tilføjede, at man ikke kunne forvente andet end ulykker fra *Internationale* og at ingen havde forestillet sig, at *Internationale* i løbet af så kort tid kun-

ne skabe så megen ravage i Frankrig. "Det er skrækkeligt; men det er tillige den alvorligste Advarsel," afsluttede Rimestad sit indlæg i *Blad for Arbejderforeningen af 1860* om foreningen *Internationales* tilstedeværelse i København.

Selvom hovedstadspressen endnu ikke åbent fordømte Pariserkommunen, afslørede Rimestad således, uden at nævne noget om Zahles artikel i *Aalborg Stiftstidende*, at der var realiteter bag Zahles artikel.

Hvem var den anonyme brevsriver?

Ved en gennemgang af *Arbejderforeningen af 1860's* medlemslister for april og oktober 1871 er det vanskeligt at udpege navne, der kunne tænkes at stå i forbindelse med det anonyme brev til Rimestad, og spørgsmålet er, om man overhovedet skal finde denne person iblandt *Arbejderforeningen af 1860's* medlemmer. Ud af en medlemsliste på ca. 2100 medlemmer, omfattende navne lige fra etatsråder til arbejdere, er der således kun tre navne, der springer i øjnene og fremkalder forestillinger om, at her kunne den anonyme brevsriver findes: typograf *Edvard Heinemann*, boghandler *Sally Josef Loria* og kunstmaler *Robert G. A. Barnekow*.

Typograf Edvard Heinemann

Typograf Heinemann havde allerede stået bag et foredrag om socialisme i *Arbejderforeningen af 1860* den 11. januar 1871. Foredraget var kommet i stand på en lidt besynderlig facon, men det var nok mere Rimestads skyld end Heinemanns. Under overskriften "Foredrag" på forsiden af det første nummer af *Blad for Arbejderforeningen af 1860* i 1871, berettede Rimestad uden at nævne nogen navne, at et medlem havde tilsendt ham et udarbejdet foredrag med titlen "Om Socialisme af en Arbejder og Socialist". Medlemmet ønskede at holde dette foredrag i foreningen, forklarede Rimestad, og da han havde læst, hvad foredraget gik ud på, mente han korrigerende, "at det vilde være rigtigt at imødekomme det-

te Ønske af en Arbejder (*Haandværker*, for at tale nøjagtig)." Han vidste altså, hvem foredragsholderen var, men han offentliggjorde ikke hans navn. Hvem denne "arbejder og socialist" var, skulle man altså finde ud af ved at købe billet, forklarede Rimestad, for medlemmet havde ønsket at tage 8 skilling i entre.⁵² Som altid, når der var foredrag på programmet i *Arbejderforeningen af 1860*, bragte Rimestad en lille notits herom i *Dags-Telegraf*: "Iaften Kl. 9 vil en *Arbejder* og *Socialist* holde et Foredrag om *Socialisme*", stod der i avisen. Det var alt, og der blev ikke nævnt noget om, hvem foredragsholderen var.⁵³

Hverken *Dags-Telegraf* eller den øvrige presse havde for vane at referere fra *Arbejderforeningen af 1860's* foredrag. Dog udkom mange af foredragene senere som selvstændige skrifter eller kronikker i forskellige aviser, men dette foredrag om socialisme skulle ikke opnå nogen ekstra opmærksomhed og gik hurtigt i glemmebogen – indtil året 1910.

I anledning af *Arbejderforeningen af 1860's* 50-års jubilæum offentliggjorde *Justnielsen* en oversigt over alle de foredrag, der var blevet afholdt i foreningen, og her afsløres det i afsnittet "1870-71", at det var typograf E. Heinemann, der holdt foredraget "Om Socialismen" den 11. januar 1871.⁵⁴ Desværre er det kun en oversigt over foredragene, så selve indholdet er uvist, men *Justnielsen's* oversigt afslører således, at det var typograf Heinemann, der allerede fra starten af 1871 kaldte sig "en arbejder" og bad om at holde et foredrag om socialisme i *Arbejderforeningen af 1860*.

Boghandler Sally Josef Loria

Boghandler Loria havde været medlem af de københavnske arbejderforeninger siden begyndelsen af 1850'erne, men på grund af hans noget akavede natur, afvigende privatliv, urentable forlagsvirksomhed og ringe økonomiske begavelse var hans medlemskab ustadigt, og ved splittelsen af *Arbejderforeningen* i 1860 tilsluttede han sig den nye arbejderforening, som Rimestad dannede under navnet *Arbejderforeningen af 1860*.

I 1858 havde Loria etableret en boghand-

lerforretning på Vesterbrogade, men den gik konkurs den 1. december 1863. Loria søgte herefter lykken i Sydeuropa, hvor han hutlede og svindlede sig igennem tilværelsen. I foråret 1869 gik Loria som passager ombord på skibet *Harmonia* i Hamburg, og den 19. maj 1869 ankom han til New York.⁵⁵ Det blev til et USA-ophold på ca. to år, før han atter vendte næsen hjemad og i løbet af foråret 1871 atter meldte sig under Rimestads faner.⁵⁶

Loria har således været optaget af sine mange forskellige gøremål, og der er intet, der taler for, at han i foråret 1871 ville have været i stand til at stå bag pseudonymet “foreningen *Internationales*’ københavnske korresponderende medlem”.

Kunstmaler Robert G. A. Barnekow

Robert Barnekow – ikke at forveksle med den fem år yngre fætter *Arthur Barnekow*, der dukkede op under Carl Würtz’ formandskab i 1872 som en slags midlertidig redaktør for *Socialisten*, medens Carl Würtz var på sin første agitationsrejse i Jylland⁵⁷ – var kunstmaler og nævnes faktisk kun i forbindelse med, at han bidrog til det finansielle grundlag for, at *Socialisten* kunne udkomme som dagblad den 2. april 1872. Robert Barnekow var dog engageret i bevægelsen fra et tidligere tidspunkt. Det viser en omtale i *Dags-Telegraf*en fra den 10. oktober 1871. Her omtaler Rimestad, at Barnekow har meldt sig ind i *Arbejderforeningen af 1860* den 5. oktober 1871 blot med det formål at forsøge at påvirke foreningen til at yde understøttelse til de strejkende B&W-arbejdere,⁵⁸ hvilket initiativ ophidsede Rimestad gevaldigt, ikke mindst fordi det også var lykkedes Barnekow at få en annonce om, at der muligvis ville komme en fremstrakt hånd fra *Arbejderforeningen af 1860* til de strejkende, indrykket i Rimestads *Dags-Telegraf*en,⁵⁹ men tillige fordi Rimestad fandt det anstødeligt at opildne til strejke uden at være i stand til at kunne hjælpe og derefter forsøge at skubbe ansvaret over på *Arbejderforeningen af 1860*.

Barnekows noget tilfældige og impulsive forsøg på at komme de strejkende B&W-arbejdere til hjælp mislykkedes. Det var lige vel

optimistisk at forestille sig, at man samme dag, som man meldte sig ind i en forening, også skulle kunne få ret til at disponere over store dele af dens formue.

Selvom det kunne tænkes, at Heinemann, Loria og Barnekow havde et særligt behov for selviscenesættelse og muligvis hyldede, hvad Rimestad ville kalde gedulgte synspunkter og holdninger, så er det ikke sandsynligt, at det var blandt disse tre herrer man på dette tidlige stadium – ved udgangen af april 1871 – skulle finde den anonyme brevsriver, der kaldte sig “foreningen *Internationales* københavnske korresponderende medlem”, derimod er der ingen tvivl om, at de alle tre senere dukker op i Louis Pios danske afdeling af *Internationale*.

De danske forbindelser til Internationale (april 1871)

Rimestads artikel om den anonyme brevsriver, inspirerede Zahle til atter at skrive en artikel om *Internationales* mulige tilstedeværelse i København i *Aalborg Stiftstidende*. Lørdag den 22. april 1871, samme dag, som Rimestads artikel var i arbejderforeningens blad, udarbejdede Zahle nemlig en artikel om socialismens og *Internationales* indflydelse på de danske arbejdere. Artiklen blev offentliggjort i en lettere reduceret udgave den 24. april 1871, og de følgende dage blev den genoptrykt i sin fulde længde i flere provinsaviser.⁶⁰

“§ *Kjøbenhavn*, den 22de April. Man hører i denne Tid jævnlige paastaa, at hvad der nu skeer i og omkring Paris ikke kan have nogen direkte politisk Betydning for os, idet nemlig, selv om de “Røde” til Slutningen skulde gaae af med Seiren og en socialistisk Revolution faa efterhaanden udbryde rundt om i Europa, Forholdene her i Landet ere saaledes, at der aldrig vil være Fare for en socialistisk Bevægelse. Der er imidlertid dog vistnok Grund til at stille sig noget tvivlende overfor denne Paastands Rigtighed; thi skjøndt vi ganske vist ikke i vore Kjøbstæder – ikke engang i Hovedstaden – have et saadant Arbeiderproletariat, som i Europas store Fabrikstæder, saa ere vi dog næppe ganske fri for Elementer,

der i Tilfælde af en socialistisk Revolutions Seir rundt om i Europa kunde lade sig bruge til at prøve paa noget Lignende her. [Hvem siger uden, at det i saa Tilfælde vil være fra vore forholdsviis smaa og afmægtige Kjøbstæder, at en saadan Bevægelse vil udgaa? Trods alle Paa-stande om Landbostandens afgjort "konservative" Character, turde det nemlig vistnok endog være muligt, at de netop her – selvfølgelig ikke blandt Gaardmændene – men derimod blandt den jordløse Arbejderklasse, der jo i mange Egne stadig tiltager, langt snarere kunde findes "røde" Elementer, end blandt Arbejderclassen i Kjøbstæderne.] Og man maa nu ingenlunde troe, at Danmark i den Grad ligger udenfor den socialistiske Bevægelses Omraade, at vi hidtil her aldeles ikke have været berørte af denne Sag. Det har nemlig viist sig i de Manifeste, som til forskjellige Tider ere udstedte af den internationale europæiske Arbejderassociations Centralbestyrelse, at her ogsaa har været Repræsentanter for de danske Arbeidere med her. Den ene Gang var saaledes Manifestet underskrevet paa de danske Arbeideres Vegne af en Hr. Hansen, den anden Gang af en Hr. Cohn – efter Forlydende en Cigararbejder. Det er nu meget muligt, at de danske Arbeidere, hvem disse Mænd vare bemyndigede til at repræsentere, ikke ere mange, men en Kjendsgjening er det dog vistnok – hvad der ogsaa bestyrkes ad anden Vei – at der ialfald her i Hovedstaden findes en organiseret Kreds af Mænd, navnlig af Arbejderklassen, der samstemmer med og staaer i Forbindelse med det internationale Arbeiderselskab, og det forsikkes endog ganske bestemt, at der i denne Tid her i Staden – ligesom i mange andre store europæiske Stæder – har opholdt sig Udsendinge fra den internationale Arbejdercentralbestyrelse for at forhandle med herværende Meningsfæller om den nuværende Situation og søge at gjøre yderligere Propaganda for deres Anskuelse. Selve selvfølgelig kunne saadanne Planer fortiden ingen virkelig Fremgang finde her i Landet hos Befolkningens aldeles overveiende Fleertal, og det er tilmed maaske ogsaa det rimeligste, at det aldrig vil lykkes her i Landet; men paa den anden Side synes den hele socialistiske Bevægelse jo stadig saa stærkt at tiltage i

Kraft rundt om i Europa, at selv om den i sin nuværende udskæiende Form nu bliver slaaet til Jorden i Paris, vil den dog derfor atter snart reise Hovedet, om end maaske i en mindre blodig Form, rundt om i Europa. [Og derfor have vi ikke villet undlade, her at gjøre opmærksom paa, at vi ingenlunde her hjemme maa gaae og smigre os med den Tanke, at vi da ialfald ingen Grund have til at frygte for noget Forsøg paa at reise Socialismens Banner her i Landet.]⁶¹

Zahle havde således kontakt med en pålidelig kilde, der havde kendskab til den lille gruppe af socialister i København, og Zahles kilde bekræftede, "at der i denne Tid" i København "har opholdt sig" udsendinge fra *Internationale* for at propagandere og forhandle med en organiseret kreds af mænd fra den københavnske arbejderklasse.

Var dette virkelig sandt? Var det ikke en sandhed med modifikationer? For hvem var disse udsendinge?

Internationales agenter i København – foråret 1871?

Var det rigtigt, når Zahle påstod, at der var udsendinge fra *Internationale* i København i foråret 1871? Lad os vende tilbage til Lorents Petersens legendariske brev til Jung fra april 1870, hvori han beretter, at han skulle holde et nyt møde med de københavnske socialister den 26. april 1870. Hvad der skete på mødet den 26. april, har vi intet kendskab til, men vi ved, at samme dag, som Lorents Petersen afholdt dette møde med de københavnske socialister, blev hans brev omhandlende det første møde bragt op i *Internationales* generalforsamling:

*Et brev fra borger Petersen fra København meddelte grundlæggelsen af et demokratisk parti, der muligvis bliver en sektion af Internationale. Man anmodede om materiale, og der blev udtrykt et ønske om, at borger Cohn blev udpeget som korresponderende sekretær for Danmark.*⁶²

Det er alt, hvad referatet af mødet nævner om Lorents Petersen tilbagemelding. Desværre

nævnes der ikke noget videre om, hvad der i den forbindelse blev besluttet.⁶³ Formentlig resulterede det i, at *Internationale* straks sendte en del propagandamateriale til den adresse, som Lorents Petersen opgav i brevet, nemlig "Herrn⁶⁴ Mundberg", Lille Købmagergade 65, 1. Sal, København.⁶⁵ Men ud fra notatet i *Internationales* generalråd skulle det så være Cohn, som Zahle omtalte i foråret 1871, som udsending fra *Internationale* i København?

Den dag, *Internationale* besluttede, at Cohn skulle være danskernes kontaktperson, var han ikke personligt til stede på mødet i London. Han havde været fraværende ved fem på hinanden følgende møder fra den 22. marts til den 3. maj 1870. Men der nævnes desværre ikke mere om Cohns udpegning som korresponderende sekretær for Danmark i *Internationales* mødereferater. Hvorvidt Cohn selv ønskede at blive udvalgt som korresponderende sekretær for Danmark, ved vi heller ikke. Det eneste, vi ved, er, at generalrådet efterkom Lorents Petersens ønske.

Det ved vi, fordi Cohn på grund af Louis Pios kritik i september 1871 fik frataget eller måske nærmere blev befriet for sit hverv som korresponderende sekretær for Danmark den 2. oktober 1871.⁶⁶ Cohn havde, som tidligere beskrevet, rigeligt at se til i England i forbindelse med strejken for 9-timers-arbejdesdagen i Newcastle.

Efter Lorents Petersens besøg i 1870 melder de samtidige kilder således intet om kontakten mellem *Internationale* og København, på nær den undtagelse, der var i de papirer, politibetjent Korn fandt ved ransagningen i Mundbergs hjem. Foruden en formentlig ældre adresse for Lorents Petersen i Paris, fandt Korn to breve fra Lorents Petersen. Det ene var til Mundberg dateret den 10. maj 1870, og muligvis er det dette brev, Lorents Petersen omtalte indholdet af i sin korrespondance med kortmager O. C. Andersen af den 6. december 1874, hvori han bl.a. skriver:

"... da jeg for 4 eller 5 Aar skrev til Mundberg, vi skulde dog gjøre et Forsøg med et Opraab til de danske Arbejdere, som [h]an afslog – havde

Kommunen i Paris og de tyske Demokrater.

Kommunen i Paris: Altså: Til Hjelpe med alle Keisere og Konger! Almindelig Republik og Communisme! Vi deler Alt! Ere vi saa enige og skal vi saa begynde?

Den tyske Demokrat: Sm – ja, – men skal vi ikke vente med at begynde til Frankrig har betalt de 5 Milliarder til Tyskland?

Folkets Nisse, Nr. 15, 15/4 1871.
(Det Kongelige Bibliotek).

jeg ikke saa ganske Udredt – i Hensigt til Haabet, at Socialismen ogsaa bante sig Veien i Hjemmet – thi til selvsamme Tid vare flere Mænd i Danmark, som delte vores Anskuelse – men som vi ikke kjendte – og hvis Stilling i Samfundet berettigede til et sikkert Resultat.”⁶⁷

Det andet brev var til kortmager O. C. Andersen dateret den 29. juli 1871,⁶⁸ men de enkelte breves nøjagtige indhold kendes desværre ikke. Effekterne fra ransagningen er muligvis gået tabt, fordi de enten er blevet udleveret til Mundberg ved hans løsladelse eller også er gået tabt ved de kassationer, der fandt sted af dele af politiets arkiv i 1970'erne.⁶⁹

Referaterne fra *Internationales* generalrådsmøder nævner heller ikke noget nærmere om

Lorents Petersen. Muligheden synes ellers at have været til stede, for på grund af Pariserkommunen opholdt Lorents Petersen sig på et længerevarende "ufrivilligt eksilophold" i London i 1871. Men det er meget lidt, vi ved om Lorents Petersens ophold, faktisk kun, at han boede hos *Josef Valentin Weber*.⁷⁰ Muligvis er Lorents Petersens kontakter til Weber forklaringen på Hermann Jungs tidligere nævnte utilfredshed med den måde, *Internationale* havde autoriseret Lorents Petersen på. Weber var ikke særlig estimeret af Marx,⁷¹ men til trods for Marx' skepsis, så boede Lorents Petersen altid hos Weber, når han var i London.⁷²

Selvom politibetjent Korn ikke fandt noget, der kunne relateres til Cohn, under sin ransagning hos Mundberg, kunne det tænkes, at Lorents Petersen var mødtes med Cohn under sit ophold i London, og at det var denne kontakt, Zahle skrev om som en slags opfølgning på mødet med de danske socialister i april 1870. Men hvor havde Zahle egentlig sine oplysninger fra?

Anthon Mundberg i København (1869-71) – konklusion

Anthon Mundberg var af anset bondeslægt fra Strueregnen. Hans far var landmand, gårdejer og sognefoged, og hans fem år ældre broder, Niels Mundberg, fulgte i sin fars fodspor, hvorimod Anthon Mundberg gik sine egne veje og uddannede sig til detailhandler.

I begyndelsen af februar 1864 vandt Mundberg borgerskab som detailhandler i Holstebro,⁷³ og ved en gennemgang af Mundbergs annoncering i *Holstebro Avis* kan det konstateres, at han åbnede en tobaks- og delikatesseforretning i Holstebros hovedgade – Nørregade – et par måneder efter, at han havde vundet sit borgerskab.⁷⁴

Det var midt under *Den anden Slesvigske Krig*. Efter nederlaget ved Dybbøl den 18. april 1864, gik der kun sytten dage, før østrikerne stod på Holstebro Torv og byen var besat,⁷⁵ og der gik nu et halvt år, før fredstraktaten blev underskrevet i Wien og fjenden atter trak sig tilbage.

På dette tidspunkt havde Mundberg besluttet at åbne en ny tobaks- og delikatesseforretning i Østergade,⁷⁶ som han drev frem til den 1. maj 1868, hvor forretningen lukkede. Mundbergs kamp for at blive en del af handelsborgerskabet i Holstebro var mislykkedes. Og få dage efter, at forretningen lukkede, forlod han og hans kone Holstebro for at bosætte sig i Skolegade i Århus.⁷⁷

I Århus har Mundberg formentlig forsøgt sig med en ny forretning, men året efter, i sommeren 1869, søgte han nye veje. Ganske uforsigtigt tilsidesatte han alle advarsler og påbegyndte udgivelsen af *Aarhus Dagblad*.⁷⁸ Han sendte en 28-siders pjece imod brugsforeningerne på gaden,⁷⁹ og han begyndte at holde foredrag.⁸⁰

Mundberg fremstod således som de mindre næringsdrivendes forkæmper, og selvom han ved dette kursskifte følte lidt medgang, kuldsejlede alle hans projekter, og efter blot halvandet år i Århus, forlod familien byen og satte kursen mod København, hvor den sent i det sidste kvartal af 1869 flyttede ind i Lille Købmagergade nr. 65.

Med denne baggrund søgte Mundberg i løbet af vinteren og foråret 1870 at finde sig til rette i København.

Anthon Mundberg og foreningerne i København

Da Mundberg kom til København, var byen fyldt med foreningsaktiviteter. Netop i perioden 1869-70 var foreningerne under påvirkning af de manges sociale gruppers fremmarch. Det var således personer fra det velstående borgerskab og embedsmændene, gods-ejerne, gårdmandsstanden og arbejderne, der mødtes på tværs af hinanden i de forskellige foreninger, hvor mødeaktiviteten naturligvis var stor. Det var gennem én af disse foreninger, *Københavns Arbejderforening*, at Mundberg fik kontakt til en lille radikal gruppe.

Tidspunktet for Mundbergs kontakt med *Københavns Arbejderforening* kom han selv ind på mange år senere i 1896 ved et foredrag, som han holdt i Karl Marx klubben.⁸¹ Her for-

tæller han, at han kom til København i 1868, og at han straks meldte sig ind i *Københavns Arbejderforening*. Men når Mundberg fortæller, at han kom til København i året 1868, må der være tale om en erindringsforskydning. Mundberg kom faktisk først til København meget sent i 1869.

Mundbergs navn findes nemlig ikke nedfældet i nogen officiel registrering som boende i København før året 1870. Mundbergs navn findes hverken for 1868 eller 1869 i politiets hovedregister, selvom politiet foretog optælling to gange om året i maj og november. I *Kraks Vejviser* findes han først i tillægget, der udkom i juni 1870.⁸² Først i forsommeren 1870 blev han for første gang indskrevet i politiets hovedregister med adressen Lille Købmagergade nr. 65.⁸³ Denne adresse stemmer i øvrigt overens med den, Lorents Petersen opgav i sit brev til Jung i april 1870.⁸⁴ Altså må Mundberg allertidligst kunne have bosat sig i København sent i det sidste kvartal af 1869 og herefter meldt sig ind i *Københavns Arbejderforening*.⁸⁵

Københavns Arbejderforening udgjordes af en meget broget skare, og på dette tidspunkt var det Peter Chr. Zahle, der stod i spidsen for foreningen. Det var her, Mundberg lærte Zahle at kende. Blot tolv dage før Zahle skrev sin første artikel om *Internationales* smittende virkninger i København i *Aalborg Stiftstidende*, deltog han som den eneste kendte venstremand i den lille tilhørerskare på 30-40 personer i det foredragsmøde, som Mundberg stod bag den 23. marts 1871 i Kronprinsensgade om det højaktuelle emne "Årsagerne til krigen i Europa og midlerne til at modarbejde dem".⁸⁶

Foredragsmødet blev annonceret i *Dags-Telegraphen*, og der nævnes intet om hverken *Københavns Arbejderforening* eller mødets politiske tendens, men fem dage efter berettes det i et rosende læserbrev i *Aarhus Amtstidende*, at mødet var stik imod stemningerne i hovedstaden og ...

"... Hovedindholdet af Hr. Mundbergs Foredrag var, at Krige – og da navnlig nutildags – altid

*hvile paa et folkefjendligt Grundlag, og at Krigen mellem Europas civiliserede Nationer altsaa ikke vilde kunne vinde den almindelige Befolknings Bifald, dersom denne besad virkelig Oplysning nok til at forstaa Krigens Aarsager og Virkninger. Dernæst paaviste Taleren, at det er gennem Opdragelsen, at Krigsstemningen paa en kunstig Maade holdes ved lige, og at det altsaa ogsaa er gennem Opdragelsen, at Krigsstemningen skal angribes. Endelig gjorde han opmærksom paa, at det er en Nødvendighed, at enhver Mand lærer at sætte Pris paa sine statsborgerlige Rettigheder og benytte dem."*⁸⁷

Dette foredrag fra 1871 samt ét, der blev afholdt i 10. Oktoberforeningen og omtalt af *Landbobladet* ca. et år tidligere den 4. februar 1870⁸⁸ om de stigende fattigbyrder i Danmark, er hidtil de to eneste foredrag i København, vi kender til, som Mundberg har deltaget i⁸⁹ – før han tilsluttede sig kredsen omkring Louis Pio. Men selvom Mundberg i februar 1870 ifølge det korte referat i *Landbobladet* "stillede sig paa et noget socialistisk Standpunkt",⁹⁰ var han stadig påvirket og optaget af sin fortvivlede økonomiske situation, medens han i marts 1871 også var påvirket af den fransk-tyske krig og Pariserkommuneoprørets start.

Mundbergs mislykkede næringsvej, hans fejlslagne dagbladsprojekt, hans dilettantiske pjece imod brugsforeningerne tillige med hans mere heldige foredrag, danner et grundlag for at fastslå Mundbergs rastløse og svingende observans. Med den manglende succes som selvstændig i bagagen udviklede Mundberg, medens han boede i Århus, sin indædte vrede imod brugsforeningerne og gjorde sig således på ganske kort tid til de mindre næringsdrivendes talsmand. Ved sin ensidige fokusering på sin egen fiasko som næringsdrivende satsede Mundberg på nye udfordringer blandt det større antal mindre næringsdrivende i København. Men Mundbergs tilslutning til *Københavns Arbejderforening* og den aktuelle verdenssituation skulle atter få Mundberg på nye tanker, idet brugsforeningsbevægelsen var for provinsielt et emne for hovedstaden.

Mundberg var på dette tidspunkt muligvis

lydhør over for *det folkelige Venstres* synspunkter, men var også åben over for de nye politiske strømninger i København. Efter at have måttet lukke forretningen i Holstebro og kuldsejlet med sit avisprojekt i Århus var han ved sin ankomst til København på randen af økonomisk ruin og måtte således hutle sig igennem nogle trange år. Ved at tilslutte sig *Københavns Arbejderforenings* brogede medlemsskare fandt Mundberg et nyt ståsted i tilværelsen.

Det var i dette brogede sammenrend af mennesker, at Zahle fik stof til sine artikler i *Aalborg Stiftstidende*. Det var muligvis her, den upålidelige og snusende Mundberg fodrede Zahle og muligvis andre dele af pressen med de fortrolige informationer om *Internationales* tilstedeværelse i København. Det kunne ligeledes være Mundberg, der var den anonyme brevskriver, der kaldte sig "foreningen *Internationales*' københavnske korresponderende Medlem", som Rimestad måtte ulejlig sig med i april 1871.

Selvom Rimestad antydede, at brevet kom fra et medlem, behøver det ikke at være et medlem af *Arbejderforeningen af 1860*, der stod bag. Det kan fx tænkes, at den anonyme brevskriver blot har tilkendegivet, at han var medlem af "Arbejderforeningen", og Rimestad har selvfølgelig forstået dette som *Arbejderforeningen af 1860*, men i realiteten kunne der godt være tale om *Københavns Arbejderforening*.

Mundberg har formentlig ved at holde kortene tæt ind til kroppen kunnet manipulere med de faktiske forhold. Mundberg havde stadig en svaghed for detailhandlen og var fortsat ikke fast besluttet på at blive i København.

Selvom Mundberg, ved at lade Lorents Petersen opgive sin adresse i brevet til Jung, uden tvivl havde påtaget sig rollen som *Internationales* kontaktperson, lod han sig ikke forpligte af denne rolle. I sommeren 1871 var Mundberg pludselig tilbage i Jylland som bestyrer af et marketenderi ved udtørringsarbejdet ved Nissum Fjord.⁹¹ Dette kom Mundberg også selv ind på i det tidligere omtalte foredrag i 1896 i Karl Marx klubben.⁹² Her for-

klarede han, at hans ærinde i Jylland i 1871 var at skaffe penge til udgivelse af et ugeblad. Hvilke kræfter kunne Mundberg drage fordel af i Jylland i 1871 til udgivelse af et ugeblad? Sådanne kræfter var tilsyneladende ikke til stede i 1869, da han selv måtte lukke sit dagblad. Skulle de pludselig være behjælpelige med at bringe et ugeblad på benene i København? Mundbergs hovedærinde med atter at drage tilbage til Jylland var selvfølgelig, at han skulle have noget at leve af, så Mundberg tog chancen for igen at komme til at virke inden for sit fag, detailhandlen.

Ca. et år efter mødet med Lorents Petersen i april 1870 er Mundberg således rejst tilbage til Jylland. Mundberg findes nemlig ikke noteret i hverken politiets hovedregister eller *Kraks Vejviser* for 1871.

Mundbergs usikre, trange, omtumlede og ubeslutsomme tilværelse blev således årsag til, at han aldrig fik skabt en varig kontakt med *Internationales* korresponderende sekretær. Vi må derfor konstatere, at på trods af Lorents Petersen besøg i København i april 1870 og "eksilophold" i London i 1871, er der intet, der tyder på, at de danske socialister hverken fik besøg af, eller på anden måde fik kontakt med Cohn. Mundbergs konstante, desperate søgen efter en levevej gjorde ham således til en tvivlsom hovedperson for samlingen af den radikale gruppe i København og en problematisk kontaktperson for *Internationale*.

Hovedårsagen til at socialisterne i København ikke fik etableret nogen varig, vedholdende forbindelse til *Internationale* i løbet af 1870-71, skal således findes i, at det var en nyttilflytter – Anthon Mundberg – man overlod denne opgave. Og på dette tidspunkt faldt det formentlig ikke Mundberg ind, at det kunne være problematisk, at Lorents Petersen opgav hans adresse i det tidligere omtalte legendariske brev til Hermann Jung. For Mundberg var det vigtigere hurtigt at blive accepteret og samtidig bemægtige sig en vigtig plads i den lille kreds af københavnske socialister. I virkeligheden er spørgsmålet, om de københavnske socialister ikke benyttede sig af, at han var ny i kredsen. Hvordan skulle han ellers efter så

kort tid i København fra sin ankomst sent i 1869 og frem til mødet med Lorents Petersen den 22. april 1870 havde kunnet skaffe sig indpas blandt socialisterne. For i bagklogskabens lys kan vi konstatere, at Mundberg ikke formåede at håndtere den opgave, han påtog sig.

Da marketenderiet ved Nissum Fjord lukkede, vendte Mundberg tilbage til København, og det var med stor forundring, at Mundberg konstaterede, at Pio havde opkastet sig til leder af den socialistiske bevægelse. Med Pio i spidsen skulle forbindelsen med *Internationale* intensiveres, og da Mundberg i løbet af september 1871 meldte sig til kredsen omkring Louis Pio,⁹³ arbejdede Pio ihærdigt på at få Cohn til København – for nu skulle der nemlig dannes en afdeling af *Internationale* i Danmark.

Noter

1. *Dags-Telegrafen*, Nr. 97, 12/4 1871, (I) første artikel. I sin egenskab som formand for *Arbejderforeningen af 1860*, benyttede Rimestad sig dog af at gengive og kommentere en artikel fra den engelske avis *Times*, Bidrag til Opfattelse af "Pariserkommunen", *Blad for Arbejderforeningen af 1860*, Nr. 15, 15/4 1871, s. 1-3.
2. *Dags-Telegrafen*, Nr. 97, 12/4 1871, (I) første artikel. (Min kursivering).
3. *Dags-Telegrafen*, Nr. 111, 26/4 1871, (IX) sidste artikel.
4. Carl Rosenberg: *Internationale. En historisk Fremstilling*, København 1872, s. 44 & Henry Bruun: *Den faglige Arbejderbevægelse i Danmark indtil År 1900. Første Del til ca. 1880*, København 1938, (herefter: Bruun: *Den faglige Arbejderbevægelse i Danmark*), s. 145-46.
5. *Documents of The First International*, 1866-1868, bd. II, Generalrådsmødet, den 18/9 1866, s. 29-30.
6. Michael Wolfe: *De københavnske arbejderforeningers holdning til socialismen 1847-1871*, Historienspejle København Universitet 1971, (herefter: Wolfe: *De københavnske arbejderforeninger*), II. Del, s. 175-76; Lahme: *Den danske IAA-sektions forhistorie*, s. 321-32; Jens Engberg: *Til arbejdet! Liv eller død! Louis Pio og arbejderbevægelsen*, Gyldendal 1979, s. 84-86 & Niels Finn Christiansen: *Arbejderbevægelsens forhistorie*, SFAH 1986, s. 78-80. Ved splittelsen i 1860 dannede C. V. Rimestad *Arbejderforeningen af 1860*, medens den ældre tilbageblevne del bibeholdt

sit navn – *Arbejderforeningen* – men for at undgå forvirring bliver den oftest kaldt *Københavns Arbejderforening*.

7. *Arbejderforeningens Organ*, Nr. 14, 9/4 1860 & Wolfe: *De københavnske arbejderforeninger*, II. Del, s. 174-76.
8. *Internationale* brugte i perioden 5/10 1864 til 15/1 1867 "centralrådsmøde" og "rådsmøde", men fra den 29/1 1867 "generalrådsmøde". I denne artikel benyttes kun "generalråd" og "generalrådsmøde".
9. *Documents of The First International*, 1864-1866, bd. I, Generalrådsmødet, den 13/12 1864, s. 55.
10. I *1861 England Census* findes der en 22-årig dansk skibsklarerer Peter Petersen, boende på adressen 37 Gibson Square, Islington, London, logerende hos Napoleon Gilling, www.ancestry.com. Hans-Norbert Lahme har i øvrigt fremsat en teori om, at Peter Petersen skulle være identisk med Niels Lorents Petersen, i sin ultimative undersøgelse *Niels Lorents Petersen. Eine Skizze seines Lebens in der Arbeiterbewegung*, s. 195, Note 86 og i *Niels Lorents Petersen – hans liv i arbejderbevægelsen*, s. 440, Note 4.
11. *Internationales* erklæring "To Abraham Lincoln, President of the United States of America" uden dato, *The Bee-Hive Newspaper*, Nr. 169, 7/1 1865 & *Documents of The First International*, 1864-1866, bd. I, se billedet mellem s. 16 & s. 17, samt Generalrådsmødet, den 29/11 1864, s. 50-55.
12. *Internationales* erklæring "To Andrew Johnson, President of the United States" af 13/5 1865, *The Bee-Hive Newspaper*, Nr. 188, 20/5 1865 & *Documents of The First International*, 1864-1866, bd. I, s. 294-96.
13. *Documents of The First International*, 1864-1866, bd. I, Londonkonferencen, den 26/9 1865, s. 243.
14. *Documents of The First International*, 1864-1866, bd. I, Generalrådsmødet, den 27/3 1866, s. 174
15. Marx' brev til Engels af 10/5 1866, *Collected Works*, Bd. 42, s. 274 & note 207 i *Documents of The First International*, 1864-1866, bd. I, s. 416.
16. *Documents of The First International*, 1864-1866, bd. I, Generalrådsmødet, den 22/5 1866, s. 194; Ursula Herrmann: *Der Kampf von Karl Marx um eine revolutionäre Gewerkschaftspolitik in der I. Internationale 1864 bis 1868*, Berlin 1968, s. 254-59; Christine Lattek: *Revolutionary Refugees. German socialism in Britain, 1840-1860*, New York 2006, s. 220 & Henry Collins & Chimen Abramsky: *Karl Marx and the British Labour Movement. Years of the First International*, London 1965, s. 69-70, (herefter Collins & Abramsky: *Karl Marx and the British Labour Movement*).
17. *Folkebladet*, Nr. 37, 15/9 1866 & Wolfe: *De københavnske arbejderforeninger*, II. Del, s. 175-76.
18. *Documents of The First International*, 1866-1868, bd. II, Generalrådsmødet, den 18/9 1866, s. 29-30. (Min oversættelse).

19. *Documents of The First International*, 1866-1868, bd. II, Generalrådsmødet, den 25/9 1866, s. 37 & s. 291.
20. "Adresse du Conseil Général de L'Association Internationale des Travailleurs. Aux Membres et aux Sociétés Affiliées et à tous les Travailleurs", *Documents of The First International*, 1866-1868, bd. II, s. 288-91.
21. Niels Lorents Petersens brev til Johann Philipp Becker af [april 1868], Becker D II 623, International Institut voor Sociale Geschiedenis, (IISG), Amsterdam, se Lahme: *Zur Vorgeschichte der dänischen IAA-sektion*, s. 62-64 & 71 og Lahme: *Den danske IAA-sektions forhistorie*, s. 321-32.
22. Niels Lorents Petersens brev til O. C. Andersen af 8/3 1887, ABA.
23. Nekrolog i *Vejle Amts Folkeblad*, Nr. 245, 20/10 1888, s. 2 & *Dansk Biografisk Leksikon*, Bd. 7, Gyldendal 1981, s. 321-22.
24. *Documents of The First International*, 1868-1870, bd. III, Generalrådsmødet, den 5/4 1870, s. 223.
25. Politibetjent Korns rapport over ransagningen hos Anton Mundberg af 27/5 1872, »Socialistsagen«, Landsarkivet for Sjælland. Punktet er listet som nr. 33 i aktstykke 173 i Jens Engberg: *Den Internationale Arbejderforening for Danmark. Aktstykker til belysning af statsmagtens kamp mod den tidlige arbejderbevægelse i Danmark fra august 1871 til slaget på Fælleden i maj 1872*, SFAH 1985, s. 385, (herefter: *Den Internationale Arbejderforening I*). I Anthon Mundbergs læg i ABA findes en afskrift af Korns ransagningsrapport. Efter Pios fængsling havde Mundberg overtaget ledelsen af *Den Internationale Arbejderforening*. Mundberg fik således ransaget sit hjem, fordi han havde taget initiativ til at udforme og sætte et opråb "Til Arbejderne" op på gadehjørnerne uden politiets tilladelse. Opråbet gik ud på at forhindre arbejderne i at deltage i Pios forbudte møde på Nørrefælled den 5. maj 1872. Mundberg sad således arresteret fra den 27/5 til den 29/6 1872. Anklagen lød på overtrædelse af straffelovens § 103.
26. Ifølge *Protokol over anholdte 1872*, Nr. 1, s. 222, Nr. 1551, Københavns Politi, Landsarkivet for Sjælland, blev Mundberg anholdt den 27/4 1872.
27. *Documents of The First International*, 1868-1870, bd. III, Generalrådsmødet, den 12/4 1870, s. 225.
28. *Morgenposten*, Nr. 37, 28/3 1870. Avertissementer: Arbejderforeningen.
29. *Morgenposten*, Nr. 43, 11/4 1870. Avertissementer: Arbejderforeningen.
30. Niels Lorents Petersens brev til Hermann Jung af 22/4 1870, Hermann Jungs Arkiv, 914a, IISG. Brevet blev første gang offentliggjort i Gustav Jaekch: *Die Internationale*, Leipzig 1904, s. 229-30. Brevet er udeladt i den engelske udgave Gustav Jaekch: *The International*, London 1908. I Danmark er Peder Nørsgaard den første der gør opmærksom på Jaekchs gengivelse af Lorents Petersens brev i det socialdemokratiske tidsskrift *Socialisten*, Nr. 9, Marts 1921, s. 161f. Brevet blev offentliggjort på dansk i Oluf Bertolt: *Pionerer*, København 1938, s. 28-29, (herefter: Bertolt: *Pionerer*) og atter på tysk i en ny udgave i 1984 af Lahme: *Niels Lorents Petersen. Eine Skizze seines Lebens in der Arbeiterbewegung*, s. 200-202.
31. Bruun: *Den faglige arbejderbevægelse i Danmark*, s. 146-47; Bertolt: *Pionerer*, s. 27-32 & Lahme: *Den danske IAA-sektions forhistorie*, s. 330.
32. Bertolt: *Pionerer*, s. 28. På *Internationales* adresse af den 12/5 1869: "The International Working Men's Association to the National Labour Union of the United States" i *The Bee-Hive*, 15/5 1869 ses blandt de undertegnede "Danish nationality: J. Cohn, cigar-maker", *Documents of The First International*, 1868-1870, bd. III, s. 101-03.
33. *Documents of The First International*, 1866-1868, bd. II, Rådsmødet 15/1 1867, s. 84.
34. William Caiger (1833-1908), England Census 1841-91. Cigarmager William Caiger havde en lang karriere indenfor den engelske fagbevægelse.
35. *Tobacco Workers Union 1834-1984*. 1984, s. 4, TUC, London.
36. *Newcastle Weekly Chronicle*, 26/8 1871, Newcastle City Library & *Daily News*, Nr. 7912, 7/9 1871, s. 2, British Library.
37. *The Morning Adviser*, 7/9 1871, British Library; *Daily News*, Nr. 7912, 7/9 1871, s. 2, British Library & Collins & Abramsky: *Karl Marx and the British Labour Movement*, s. 218-20.
38. Bruxelles Politis Arkiv, MM 227, 31/8-2/9 1871, Archives de la Ville, Bruxelles.
39. Cohns første ægteskab med *Eliza Ashley*, 17/9 1848, Holy Trinity, Bristol. England & Wales, Marriage Index: 1837-1983. Ægteskabet ophørt ved Eliza Ashleys død i 1879.
40. Cohns andet ægteskab med *Adelaide Harris*, 4. kvartal 1881, London. England & Wales, Marriage Index: 1837-1983. Ægteskabet ophørt ved Cohns død 1884.
41. Familien Cohn boede sammen med deres 4-årige søn *Francis Cohn* og den 30-årige logerende cigarmager *John Blyth* i Green St. i Liverpool, England Census 1851.
42. *Tobacco Workers Union 1834-1984*. 1984, s. 8, TUC, London; C. C. Aronsfeld: *German Jews in Nineteenth Century Bradford*, i *Yorkshire Archaeological Journal*, Vol. 52, Leeds 1980, s. 111-17; C. C. Aronsfeld: *German Jews in Victorian England*, i *Year Book VII*, Leo Baeck Institute, London 1962, s. 312-29 & Rosemary Ashton: *Little Germany, Exile & Asylum in Victorian England*, Oxford 1986.

43. Familien Cohns andet barn, *Clara Jane Cohn*, blev født i London i første kvartal 1860, England & Wales, Birth Index: 1837-1983.
44. *Documents of The First International*, 1868-1870, bd. III, s. 37, s. 99, s. 177, s. 201 & s. 210.
45. *The Morning Advertiser*, 7/9 1871, s. 2 & *Daily News*, Nr. 7912, 7/9 1871, s. 2, British Library.
46. John Burnett: *A History of the Engineers' Strike in Newcastle and Gateshead*. The Nine Hours' Movement, Newcastle-on-Tyne 1872, s. 41-42; Collins & Abramsky: *Karl Marx and the British Labour Movement*, s. 218-20 & *Tobacco Workers Union 1834-1984*. 1984, s. 4-7, TUC, London.
47. *Aarhus Amtstidende*, Nr. 193, 15/8 1871 omtaler Zahle som *Aalborg Stiftstidendes* bekendte medarbejder fra København; se Jette D. Søllinge og Niels Thomsen: *De danske aviser 1634-1989*, Bd. 2, 1848-1917, Odense 1989, s. 512.
48. *Aalborg Stiftstidende*, Nr. 95, 6/4 1871. Artiklen blev bl.a. gengivet i *Fredericia Avis*, Nr. 57, 8/4 1871 og *Flensborg Avis*, Nr. 84, 12/4 1871.
49. *Blad for Arbejderforeningen af 1860*, Nr. 16, 22/4 1871 & Bruun: *Den faglige arbejderbevægelse i Danmark*, s. 146-47.
50. Artiklen var i *Berlingske Tidende*, Nr. 83, 4/4 1871. Kommentar til denne artikel findes bl.a. i *Frederiksborg Amts-Tidende*, Nr. 84, 13/4 1871. Det var alment kendt, at det var D. G. Monrad, der skrev under mærket "D-d".
51. *Blad for Arbejderforeningen af 1860*, Nr. 16, 22/4 1871. Punkterne er også gengivet i Wolfe: *De københavnske arbejderforeninger*, III. Del, Kap. 11, afsnittet: C. V. Rimestad, s. 229.
52. *Blad for Arbejderforeningen af 1860*, Nr. 1, 7/1 1871.
53. *Dags-Telegraf*, Nr. 10, 11/1 1870.
54. L. Justnielsen: *50 Aar. Foredragsvirksomheden m.v. i Arbejderforeningen af 1860*. København 1910, s. 38.
55. New York Passenger Lists, 1820-1957.
56. Fortegnelse over Medlemmerne i "Arbejderforeningen af 1860" den 31te Marts 1871.
57. *Berlingske Tidende*, Nr. 200, 28/8 1872, *Dags-Telegraf*, Nr. 231, 28/8 1872 & *Dagens Nyheder*, Nr. 232, 29/2 1872.
58. *Dags-Telegraf*, Nr. 273, 10/10 1871 & *Socialisten*, Nr. 16, 28/10 1871.
59. *Dags-Telegraf*, Nr. 273, 10/10 1871. Annoncen findes på side 3: "Skibsbyggere !"
60. *Aalborg Stiftstidende*, Nr. 114, 24/4 1871 i en lidt reduceret udgave, *Horsens Avis*, Nr. 104, 25/4 1871, *Aarhuus Stifts-Tidende*, Nr. 120, 26/4 1871 & *Issefjordsposten*, Nr. 49, 27/4 1871.
61. *Aalborg Stiftstidende*, Nr. 114, 24/4 1871 i en reduceret udgave, minus de to afsnit i [ ]. (Min kursivering). Dagen efter blev artiklen for første gang bragt i sin fulde længde på forsiden af *Horsens Avis*, Nr. 104, 25/4 1871.
62. *Documents of The First International*, 1868-1870, bd. III, Generalrådsmødet, den 26/4 1870, s. 227. (Min oversættelse).
63. *Documents of The First International*, 1868-1870, bd. III, Generalrådsmødet, den 26/4 1870, s. 227-230.
64. I 1938 kom Oluf Bertolt og Henry Bruun til at skabe tvivl om hvorvidt der virkelig var tale om Anton Mundberg eller en anden person med samme efternavn, en tvivl der senere er blevet gentaget. Bertolt & Bruun har tydet brevet sådan, at der kunne stå "Herm Mundberg", og forklaret det som en af Lorents Petersens mange skrivefejl, som han var kommet til at lave, fordi han skrev til en person, der hed Hermann til fornavn. Der er tale om en fejllæsning fra Bertolts og Bruuns side af de to sidste bogstaver i den tyske skrivemåde for "Herrn" (Hr.), hvor "r" & "n" er blevet til et "m", og forvirringen er således gjort total.
65. Mundberg findes på den samme adresse i *Kjøbenhavns Politi, Hovedregister over Beboerne i 2. Politikreds, 1870 II, M-Ø*, Københavns Stadsarkiv.
66. *Documents of The First International*, 1870-71, bd. IV, Generalrådsmødet, den 2/10 1871, s. 286 & s. 329 & Wolfe: *De københavnske arbejderforeninger*, II. Del, Kap. 8, afsnittet: Forhold til Den første Internationale, s. 178-79.
67. Lorents Petersens brev til O. C. Andersens af 6/12 1874, O. C. Andersens efterladte papirer, ABA. Her citeret efter Lahme: *Den danske IAA-sektions forhistorie*, s. 329.
68. Politibetjent Korns ransagningsrapport hos Anton Mundberg af 27/5 1872, »Socialistsagen«, Landsarkivet for Sjælland, se *Den Internationale Arbejderforening I*, s. 383-85.
69. Jens Engberg og Torben Wanscher: *Kassationer i Landsarkivet for Sjælland af materiale til arbejderbevægelsens historie*, ARKIV, Tidsskrift for arkivforskning udgivet af Rigsarkivet, 6. bd., nr. 2, 1976, s. 86-107.
70. *Josef Valentin Weber* (1814-1895) urmager, deltog i den revolutionære bevægelse i Baden 1848-49, medlem af *Bundes der Kommunisten (Kommunisternes Forbund)* i Schweiz. Medlem af *Deutschen Bildungsvereins für Arbeiter in London (Den tyske uddannelsesforening for Arbejdere i London)*.
71. Karl Marx havde ikke meget til overs for Weber og kaldte ham bl.a. en "tosse" allerede i et brev til Sigfrid Meyer af London 27/8 1867, *Karl Marx Friedrich Engels Werke, (MEW)* Bd. 31, s. 558 & Georg Eckert (ed.): *Wilhelm Liebknecht. Briefwechsel mit deutschen Sozialdemokraten*, bd. I (1862-1878), Assen 1973, noterne s. 450 & s. 457-58.
72. *1871 British Census*, www.ancestry.com. Lorents

Petersens bekendtskab med Weber var langvarigt fx under sit ophold i London i 1878, opgiver han Josef Valentin Webers adresse i et brev til Johann Philipp Becker af London 6/1 1878, IISG.

73. Mundberg vandt borgerskab den 2/2 1864, Holstebro Rådstueprotokol, 1818-1904, Reg. Nr. C 97, Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune.

74. *Holstebro Avis*, Nr. 60, 31/3 1864.

75. *Holstebro Avis*, Extrablad, 7/5 1864 & Nr. 80, 10/5 1864.

76. *Holstebro Avis*, Nr. 156, 31/10 & Nr. 158, 5/11 1864.

77. *Veiviser for Aarhus Kjøbstad for Aaret 1869*, Aarhus 1869, s. 34. Vejviseren for 1869 var den første af sin art i Århus.

78. *Aarhus Dagblad*, Nr. 1, 1/7 1869. Avisen lukkede efter blot en måned. Jette D. Søllinge & Niels Thomsen: *De danske Aviser 1634-1989*, Odense Universitetsforlag 1989, s. 472. Avisen findes kun i Statsbiblioteket i Århus.

79. Anthon Mundberg: *Brugsforeningerne og Samfundets almindelige Interesser, Kritisk betragtede*. Aarhus 1869. Pjecen udkom ca. den 20/7 1869.

80. *Arbeideren*, Nr. 8, August 1869, s. 68-69. Mødet blev afholdt den 19/6 1869.

81. Hans-Norbert Lahme: *Anthon Mundberg om "Socialismens Opståen og videre Udvikling herhjemme" – Et foredrag i "Karl Marx klubben" 1896, Meddelelser om Forskning i Arbejderbevægelsens Historie*, Nr. 5, okt. 1975, s. 54-58.

82. *Kraks Veiviser*, Tillæg 1870, s. 28.

83. *Københavns Politi. Hovedregister over Beboerne i 2. Politikreds 1870, II, M-Ø*, Købehavns Stadsarkiv. Michael Wolfe er nået frem til samme resultat i forbindelse med hans undersøgelser af de københavnske arbejderforeninger, se Wolfe: *De københavnske arbejderforeninger*, II. Del, Kap. 8, afsnittet: Forhold til Den første Internationale, s. 179-81.

84. Bertolt: *Pionerer*, København 1938, s. 28-29.

85. I *Pionerer*, København 1938, s. 30 er Bertolt samstemmende kommet frem til vinteren 1869-70.

86. *Dags-Telegraphen*, Nr. 81, 23/3 1871 (Annonce) & *Aarhus Amtstidende*, Nr. 75, 28/3 1871 ("Referat").

87. *Aarhus Amtstidende*, Nr. 75, 28/3 1871.

88. *Landbobladet*, Nr. 30, 4/2 1870.

89. Dog findes der i *Arbeideren*, Nr. 8, August 1869, s. 68-69, et referat af et foredrag om husholdningsforeningerne, som Mundberg holdt i Århus den 19. juni 1869. *Arbeideren* bar undertitlen "Et Månedssblad for Selvhjælp og Samarbejde" og blev udgivet af foreningen *Associationen* i København. I en kommentar blev foredraget kritiseret kraftigt for ikke at have noget med selvhjælp at gøre.

90. *Landbobladet*, Nr. 30, 4/2 1870.

91. Politirapport Holstebro af 5/3 1872 & *Dansk Biografisk Leksikon*, bd. 10, Gyldendal 1982, s. 110-11.

92. Hans-Norbert Lahme: Anthon Mundberg om "Socialismens Opståen og videre Udvikling herhjemme" – Et foredrag i "Karl Marx klubben" 1896, *Meddelelser om Forskning i Arbejderbevægelsens Historie*, Nr. 5, okt. 1975, s. 54-58.

93. Kriminalretsassessor Edmund Knudsens første forhør af Anthon Mundberg den 8/5 1872, *Forhørsprotokollen*, Sagsnr. 67/1872, i Jens Engberg: *Den Internationale Arbejderforening for Danmark. Aktstykker til belysning af statsmagtens kamp mod den tidlige arbejderbevægelse i Danmark slaget på Fælleden i maj 1872 til førernes bortrejse til Amerika i marts 1877*, SFAH 1992, s. 31-33.

Abstract

Jan Ingemann Sørensen: The Danish Socialists and First International (1865-April 1871). *Arbejderhistorie* 1/2008, pp. 37-55.

Various Danish contacts to the International during the period 1865 to 1871 are examined and new, relevant information concerning N. P. Hansen, tailor, Niels Lorents Petersen, furrier, and, in particular, new sources relating to James Cohn, cigar maker are presented.

The identification of the people and activities of the International in Copenhagen in the spring of 1871 is put into context with the cautious treatment in the Danish press of the events relating to the Paris Commune.

Some interesting information published in some provincial newspapers written by Peter Christian Zahle, member of the Danish parliament and a clergyman are compared with the information provided by Niels Lorentz Petersen concerning his first meeting with nine socialists in Copenhagen on 22 April 1870 in the legendary letter to Hermann Jung, a prominent member of the International.

In its conclusions, the article suggests that the fact that Danish contacts to the International in the early years of the 1870ies remained sparse and finally failed altogether may be attributable to the somewhat unfortunate appointment of the retailer Anthon Mundberg as the Danish contact person of the International.

Jan Ingemann Sørensen, cand.phil.
fra Københavns Universitet
jan.ingemann@gravamina.dk